

PhDr. Iva Horová¹;
PaedDr. Radim Chvála, CSc.²

Zpřístupňování digitalizovaných dokumentů : lokální aktivity versus celonárodní projekt ?

(zkušenosti s řešením dvou projektů budování digitální knihovny AMU v Praze)

Ve svém příspěvku³ bych se ráda podělila o zkušenosti, které jsem získala zejména jako vedoucí řešitelských týmů, zabývajících se mj. digitalizací a zpřístupněním vybraných primárních dokumentů specializované umělecké vysokoškolské knihovny.

Pokusím se nejen popsat konkrétní postupy a metody práce, ale i sumarizovat problémy, s nimiž se při řešení podobných úloh řešitelé potkají, v obecné rovině tak, aby byly zkušenosti přenositelné i do jiných konkrétních podmínek a prostředí. Na závěr se pokusím shrnout mj. také obecný význam podobných „lokálních“ projektů v souvislosti s úvahami na téma velké národní projekty, aneb jak kde začít.

Převod knihovních fondů do digitalizované formy a jejich následné zpřístupňování lze označit za jeden z hlavních současných trendů. Toto téma je v posledních letech často diskutováno a je podporováno - je např. také součástí českých celonárodních rozvojových programů (VISK), má své místo i v programech Fondu rozvoje vysokých škol (FRVŠ). V České republice však ještě stále spíše převažuje tzv. „vzobávání rozinek“, tj. selektivní digitalizace dokumentů, které jsou nějakým způsobem vzácné, výjimečné, jedinečné. Naproti tomu v zahraničí se již aktivity přesouvají spíše směrem k „masové“ digitalizaci, k budování digitálních sbírek a knihoven, nejen jejich základů. K takovým řešením však u nás prozatím nejsou vytvořeny podmínky zejména z hlediska možností jejich systematického a dlouhodobého finančního zajištění a to především v oblasti nákladů na lidskou práci. Rozhodujícím faktorem nejsou otázky technické ani technologické a finanční náročnost řešení v tomto ohledu nemusí být nutně velká. Avšak daleko výraznějším problémem, limitujícím celou oblast těchto činností, je současný stav řešení autorských práv v ČR, které velmi citelně ovlivňuje a komplikuje zejména část zpřístupňování digitalizovaných dokumentů.

Obecně lze digitalizaci knihovních fondů rozdělit do několika etap:

---

¹ Autorka je od roku 1994 ředitelkou Knihovny Akademie múzických umění v Praze. Věnuje se soustavně zavádění informačních technologií, metodice popisu speciálních druhů dokumentů.

Podrobněji na adrese:

<http://www.amu.cz/library/horova.htm>.

² Autor je od roku 1996 vedoucím Počítačového centra Akademie múzických umění v Praze. Trvale spolupracuje s knihovnou AMU při automatizaci knihovnických procesů a digitalizaci dokumentů.

³ Celá tato stať vznikla na základě autorčina vystoupení v rámci diskuse na infromatickém sympoziu INFOS 2003. Pokusila se zde vyjádřit názor, že individuální lokální aktivity, mající charakter pilotních projektů (a řešících jakýkoliv problém současného českého či slovenského knihovnictví, netýká se pouze digitalizace) nemusí být v rozporu s projektem celonárodního rozsahu a významu. Lokální aktivity mohou pomoci zásadním způsobem zmapovat v potřebné míře a šíři danou problematiku tak, aby bylo jasné, co vše je v daných souvislostech třeba řešit a naznačit obecné metody a postupy.

- 1) První etapa - digitalizace sekundárních pramenů:
  - a) převod klasických lístkových katalogů metodou skenování a případně podle možností, které závisejí na kvalitě předlohy, následné použití metody OCR, tedy převod naskenovaných obrázků do textové podoby
  - b) digitalizace knihovních katalogů formou tvorby záznamů ve strojem čitelné podobě (katalogizace, retrokatalogizace)
- 2) Druhá etapa - digitalizace primárních pramenů:
  - a) převod textových dokumentů (tisky, rukopisy)
  - b) převod speciálních typů dokumentů (zvukové záznamy, obrazové záznamy, mapy, grafika)

Obecné výhody digitalizace všech etap a všech typů fondů je třeba spatřovat v několika rovinách:

- v možnosti trvalé archivace
- v ochraně původních dokumentů před jejich fyzickým opotřebáváním
- v možnosti rekonstrukce a záchrany již poškozených dokumentů
- v možnosti rozšířit dostupnost (místo, čas, kapacity, ...)
- v racionalizaci provozu a služeb knihovnicko-informačních pracovišť, archivů atd.
- a v neposlední řadě ve zvýšení komfortu služeb pro uživatele

Stručně o Knihovně AMU

Knihovna Akademie múzických umění (dále jen AMU) je knihovnicko-informační pracovištěm největší vysoké umělecké školy v ČR. Provozuje tři fakultní knihovny: hudební (HAMU), divadelní (DAMU) a filmovou (FAMU). Metodicky a koncepčně jsou zastřešeny ředitelstvím. Fondy (cca 160 000 jednotek) obsahují rukopisy kvalifikačních prací⁴, knihy, tištěné i rukopisné hudebniny, skripta, speciální typy dokumentů, zejména zvukové záznamy na různých nosičích, CD ROMy, DVD, videozáznamy.

Převodu svých fondů do digitalizované podoby se Knihovna AMU v úzké spolupráci s dalšími pracovišti AMU kontinuálně věnuje posledních 10 let. Základ tvoří převedený lístkový katalog. Jmenné katalogy všech tří fakultních knihoven (cca 100 000 lístků) byly vlastními silami školy (převážně 3 pracovníky Počítačového centra školy) během léta 1998 na kvalitním zapůjčeném scanneru převedeny do obrázkové tj. bitové podoby. Technologii OCR bohužel nebylo možné použít vzhledem k různorodosti, nekvalitě i chybovosti na lístcích. Naskenované záznamy ve formátu *.tif byly zkonvertovány do formátu *.gif a zpřístupněny na serveru AMU. Webové rozhraní aplikace včetně konverze bylo dodáno na klíč Moravskou zemskou knihovnou v Brně, která využívá stejné řešení. Umožňuje klasické prohlížení záznamů od vybraného písmene, soubory jsou tříděny po stovkách a desítkách. Vyhledávání možné není.

---

⁴ *Termínem kvalifikační práce rozumíme všechny typy vysokoškolských prací tj. diplomových, absolventských, bakalářských, rigorózních, doktorandských, ale také profesorské a habilitační přednášky. Jde o práce, které jsou předepsané pro získání VŠ kvalifikace nebo akademické hodnosti. Konkrétně v rámci AMU jde dosud převážně o diplomové, případně habilitační práce, doktorandská studia zde fungují poměrně krátce.*

Při posuzování míry náročnosti procesu převodu do textové podoby (a případně i následné rozčlenění do tagů tj. do příslušných polí katalogizačního záznamu ve strojově čitelné podobě) na lidskou práci a vzhledem k ostatním okolnostem (nedostatek interních pracovních kapacit, míra chybovosti a využívání katalogů) jsme k tomuto kroku nepřistoupili. I takto přístupné původní lístky se však v praxi velmi osvědčují a to zejména ve třech momentech:

- V okamžiku dočasné nedostupnosti původních katalogů např. při stěhování a rekonstrukci knihoven.
- Dále umožňují vzdálený přístup bez nutnosti fyzické přítomnosti uživatele v knihovně.
- A konečně jsou též využívány při pořizování retrospektivního přepisu záznamů do elektronických knihovních katalogů, aniž by přitom byl zatížen provoz knihovny tím, že některá ze zásuvek katalogu z důvodů právě probíhajícího přepisu chybí - knihovna AMU totiž nemá vybudovány služební katalogy.

Katalog je bez jakéhokoliv omezení přístupný v Internetu na adrese <http://hapir.r.amu.cz/katalog/>.

Dalším krokem první etapy digitalizace knihovny je budování lokálních elektronických knihovních katalogů. Tento proces probíhá na AMU od roku 1994, původně v aplikacích CDS/ISIS-MAKS a svépomocně vytvořených aplikacích nad databází FOXPro, budovaných však důsledně s ohledem na následnou konverzi. Od roku 1998 je používán profesionální integrovaný knihovnický systém T Series (Tinlib), do nějž byly všechny původní záznamy zkonvertovány. Katalogy obsahují plné záznamy přírůstků všech typů dokumentů včetně speciálních (zvukové záznamy, diplomové práce, knihy, skripta, hudebniny) od roku 1993. Systematicky se postupně pracuje také na retrokonverzi všech záznamů a to právě formou přepisu výše zmíněných digitalizovaných lístků a dále se vytvářejí také tzv. evidenční záznamy o dokumentech, na které zatím nedošla řada v retrokonverzi, ale prošly již výpůjčním procesem.

Úlohou budování základů digitální knihovny v rovině primárních dokumentů se Knihovna AMU zabývá v pilotních projektech dotovaných formou grantů FRVŠ od roku 2001. Projekty jsou zaměřeny na archivaci, zpřístupnění, ale také ochranu a dokonce záchranu primárních textových a zvukových dokumentů. Konkrétně se jednalo o digitalizaci a zpřístupnění vybraného souboru zvukových záznamů a kvalifikačních prací (absolventských, habilitačních, profesorských přednášek).

Při řešení projektů jsou plně využity stávající prvky informačního systému školy zejména knihovnického systému Tinlib, jehož vlastností je mj. také možnost zpřístupnit pomocí webové aplikace přímo z katalogizačního záznamu externí, tj. jinde uložený textový, zvukový nebo obrazový záznam. Na řešení projektů se podíleli pracovníci zvukového studia, nakladatelství, počítačového centra a knihovny AMU. Některé práce byly řešeny dodavatelsky.

O projektu „Digitalizace a zpřístupňování méně dostupných zvukových záznamů knihovny HAMU“⁵

Myšlenka na projekt vznikla na základě skutečnosti postupného trvalého fyzického poškození cenných zvukových nahrávek, které jsou součástí fondu Knihovny hudební fakulty AMU. Fond zvukových záznamů je budován pro zajištění potřeb pedagogického procesu a studijního zázemí budoucích výkonných umělců. Obsahuje nejen kompaktní disky, ale převažují starší typy nosičů: standardní desky, LP desky. Tyto desky patří stále k nejvyužívanějším a frekvence jejich půjčování trvale narůstá. Kapacita knihovny je omezená, nestačí uspokojit veškeré potřeby formou prezenčních poslechnů a proto se půjčuje i mimo knihovnu, včetně půjčování pedagogům přímo do výuky. Právě na nejstarších deskách jsou však mnohdy zachycena díla unikátní. Trvalým a častým přehráváním, včetně manipulace, dochází k postupnému a nenávratnému fyzickému poškození - některé desky již nelze normálně přehrát. Řada děl nebyla vydána v reedici na nových nosičích a nelze je proto nahradit. Tyto důvody vedly k rozhodnutí pokusit se získat grant a zahájit digitalizaci. Na řešení projektu spolupracovali Knihovna a Počítačové centrum AMU a Zvukové studio HAMU.

Nejprve bylo třeba stanovit tituly vhodné k digitalizaci. Analýza fondu starších desek byla zaměřena na míru jejich fyzického opotřebování a obsah. Výběr zvukových nosičů z oblasti vážné hudby se řídil v podstatě dvěma hlavními kritérii: repertoárově-dramaturgickou jedinečností jednotlivých nahrávek (tj. zjišťování, zda jde o díla jinde nezaznamenaná nebo pouze vzácně slýchaná) a uměleckou, případně historicko-uměleckou hodnotou prezentovaných interpretačních výkonů. Limitujícím faktorem a současně velkým problémem výběru představovalo zjišťování, zda vybrané standardní nebo LP nosiče už nebyly převedeny do podoby běžně dostupných CD. Výběr se zaměřil hlavně na starší část fondu, která dosud nebyla převedena na CD některými nakladatelskými aktivitami.

Dalším krokem bylo pořízení technického vybavení, nutného k realizaci. Hudební fakulta disponuje velmi dobře vybaveným profesionálním zvukovým studiem, které vlastní i zvukový řetězec CEDAR, sloužící k restaurování zvukových záznamů. Za účelem řešení tohoto úkolu bylo třeba jeho vybavení doplnit o modul k potlačení širokopásmového šumu bez vedlejších nežádoucích projevů (jako je např. vznik parazitních frekvencí v záznamu, ztráta ambience atd.). Takto doplněný řetězec umožnil vedle odstranění charakteristického praskotu a zkreslení též potlačit v rekonstruovaném záznamu širokopásmový šum, jehož frekvenční vlastnosti souvisejí nejenom se stupněm poškození záznamu, ale i s typem záznamu (váleček, standardní deska, mono či stereo dlouhohrající deska), materiálem desky a s kvalitou primárního záznamu. Další pořízená zařízení byla velkokapacitní distribuční server a koncové uživatelské stanice s příslušnými parametry a doplňky (sluchátka, zvukové karty).

K realizaci vlastního prvotního přepisu 1 : 1 by bylo zapotřebí také specializovaných gramofonů. Tato část úkolu byla zajištěn dodavatelsky ve specializované firmě, která také zajistila v případě velkého poškození dohledání náhradní nahrávky. Některé tituly bylo třeba „složit“ i z několika desek. Takto pořízené „surové“ přepisy jednotlivých stop (tracků) na CDR prošly řadou složitých úprav ve zvukovém studiu, které provedlo přeposlech prvotních

---

⁵ *Detailněji o tomto projektu ve sborníku z konference INFÓRUM 2002 na adrese <http://www.inforum.cz/inforum2002/prednaska28.htm>.*

přepisů a na základě analýzy poruch, zkreslení a charakteru šumu nahrávek zvolilo optimální nastavení restauračního řetězce CEDAR. Některé výrazné poruchy, způsobené např. poškozením drážky byly dodatečně odstraněny manuálně, u některých specifických šumů byl navíc ještě použit specializovaný software (Waves event. DINR).

Zvukově zrestaurované nahrávky (jednotlivé tracky) byly předány na CDR k dalšímu zpracování do Počítačového centra AMU. Jednotlivé zvukové záznamy zde byly převedeny do souborů ve formátu *.mp3 a uloženy na distribučním serveru. Uvedené uspořádání vystačí díky komprimaci s menším diskovým prostorem a s použitím technologie „streamování“ umožňuje přímý poslech, bez uložení na lokální disk posluchače. Tím se znesnadňuje eventuální nežádoucí manipulace s nahrávkou ze strany posluchačů. Z jednotlivých tracků byly pak sestaveny ucelené tzv. playlisty tak, aby se celá skladba odehrála najednou po prvním aktivování příslušného odkazu v katalogizačním záznamu. Zároveň byly v knihovně pořízeny nebo doplněny katalogizační záznamy digitalizovaných titulů do elektronického knihovního katalogu ⁶. Nakonec byly do příslušných katalogizačních záznamů doplněny odkazy na příslušná URL, podle kterých pak www prohlížeč propojí katalogizační záznamy s příslušnými soubory zvukových záznamů ve formátu *.mp3 na distribučním serveru.

Prvotní přepisy na CD ROM stejně jako upravené nahrávky na stejném nosiči jsou trvale uloženy v knihovně HAMU jako archivní kopie a je možné se k nim v případě potřeby kdykoli vrátit. Původní desky budou uloženy v knihovně HAMU odpovídajícím způsobem tak, aby je bylo možné případně využít pro případné badatelské účely. Jejich etikety byly naskenovány a ve formě obrázků jsou také přístupné prostřednictvím odkazu z katalogizačního záznamu.

Posledním, avšak závažným momentem, je otázka autorských práv. Původní představa, že digitalizované nahrávky budou moci prostřednictvím internetu využívat zájemci i mimo počítačovou síť AMU, nemohla být uskutečněna v rámci novely autorského zákona. Bylo třeba se pokusit o legalizaci alespoň v rámci AMU. Situaci je nutno řešit licenční dohodou na konkrétní zpřístupňovaná díla, za něž se bude hradit jednorázový poplatek. Toto řešení umožní využívat záznamy pro studijní účely pouze v prostředí počítačových sítí v rámci AMU. Poslech mimo síť školy AMU je technicky zablokovan tak, že přístup na distribuční server je možný pouze z počítačů s vyjmenovanými IP adresami. Zároveň jsme povinni prokazatelně zajistit, aby možnosti zkopírování těchto záznamů bylo technicky natolik složité, že ho nelze běžně provést ze strany uživatelů.

Jaké výhody konkrétně řešení podobného projektu přináší? Především technicky bezproblémové, trvalé a neomezeně opakovatelné zpřístupňování nahrávek pro výuku i

---

⁶ *Knihovna v souladu se svými stanovenými principy podrobného analytického zpracování vytvořila záznamy jak o deskách jakožto knihovních jednotkách, tak o jednotlivých skladbách. U těchto „malokapacitních“ nosičů totiž většinou dochází k tomu, že jedno velké dílo např. je nahráno na několik desek a na zbývající volné straně je dotočeno dílo zcela jiné. Např. Na signatuře S66-69, která obsahuje celkem 3 LP desky se takto nachází Suita D dur J.S. Bacha a na poslední straně 3. desky je dotočena předehra k opeře Figarova svatba. Analytický popis usnadňuje dohledávání jednotlivých skladeb se všemi podrobnostmi, které se ke konkrétní skladbě vztahují (interpretace, žánr, obsazení, apod.), což je pro profesionální hudebníky nezbytným požadavkem. Se zásadami podrobného analytického popisu dokumentů v systému T Series se lze seznámit na webu Knihovny AMU v rubrice Odborné činnosti.*

samostatné studium a to jak v knihovně, tak (pomocí existující počítačové sítě) i v ostatních výukových prostorách fakulty i celé školy. Digitalizace tedy umožňuje:

Z hlediska nahrávek:

1. záchranu cenných nahrávek před jejich neodvratným fyzickým zničením
2. možnost jejich trvalé archivace na „trvanlivějším“ nosiči
3. zlepšení možnosti poslechu dnes již poškozených záznamů
4. zlepšení poslechu nahrávek které byly již původně nekvalitně nahrány
5. jejich technicky bezproblémové, trvalé a neomezeně opakovatelné zpřístupňování

Z hlediska interního provozu knihovny

1. na straně knihovníků odpadá nutnost expedice (tj. vydávání a zpětné zakládání) a manipulace s křehkými deskami
2. snížení nároků na poslechové přístroje v knihovně a rozšíření kapacity poslechů

Z hlediska uživatelů:

1. odpadá omezení na prostory knihovny
2. odpadá omezení na provozní dobu knihovny
3. urychlení obsluhy uživatelů
4. propojení mezi katedrou (fakultou) a knihovnou umožňuje pedagogům přímo odkazovat na studijní materiály

Vstup do katalogu knihovny HAMU je možný z [www stránek Knihovny AMU](http://www.hamu.amu.cz) nebo přímo na adrese <http://hapi.r.amu.cz/cgi-bin/tinweb/tw/>. Zde si lze po vyhledání příslušného titulu (např. Figarova svatba v částech) přes příslušné připojené linky poslechnout záznam a prohlédnout si připojenou naskenovanou etiketu původní LP desky (tato deska shodou okolností při katalogizaci praskla).

O projektu „Digitalizace a zpřístupňování kvalifikačních prací AMU“⁷

Zájem o evidenci a zpřístupňování kvalifikačních vysokoškolských prací je obecným trendem současnosti. Tyto práce jsou nezastupitelnou výpovědí o úrovni a kvalitě školy, jsou důležitým a obecně stále více vyhledávaným studijním materiálem. Podobná je situace na AMU. Knihovna AMU má ve svých fondech mj. i cca 4 500 diplomových prací absolventů školy shromažďovaných od roku 1952 včetně unikátních titulů významných osobností české kultury. Práce jsou mnohdy významné v daném oboru novým pojetím předmětu zkoumání, v některých případech jde o jediné sylaby či dokonce základní literaturu pro nově založené studijní obory nebo předměty. Na umělecké škole má tento fond svá specifika: doprovodným materiálem textové části jsou často noty, nákresy, grafy, fotodokumentace, grafy apod. Asi v polovině případů pak teoretická tj. textová část práce netvoří hlavní kvalifikační výkon – jím je interpretace, dirigování, nová skladba, dramaturgie, scénografické návrhy, herecký výkon, režie filmu apod. Postupně jsou i tyto umělecké výkony systematicky zaznamenávány na různé nosiče a budou v dohledné době nedílnou součástí kvalifikačních prací. Všechny uvedené práce jsou půjčovány pouze prezenčně (tituly jsou nenahraditelné) a jejich studium je tedy fyzicky vázáno na prostory a provozní dobu fakultních knihoven. Příslušnou práci může

---

⁷ *Detailněji o tomto projektu ve sborníku z konference INFORUM 2003 na adrese <http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevek.asp?CisloSekce=20&Kod=17>*

studovat vždy jen jeden zájemce. Opakované a frekventované půjčování a studium tyto nenahraditelné dokumenty opět postupně a trvale stále více poškozují. Na řešení projektu se podílela pracoviště knihovna, počítačové centrum a nakladatelství školy. Cílem projektu bylo vybrat nejhodnotnější tituly (v rámci ročního projektu cca 20 titulů), převést je do digitální podoby a zpřístupnit formou plných textů v rámci stávajícího informačního systému školy na webu. Druhým cílem bylo pořídit trvalé archivní kopie těchto dokumentů.

Rozhodnutí řešit otázku zpřístupnění kvalifikačních prací formou zpřístupnění plných textů zdrojových primárních dokumentů s sebou nese řadu problémů. Celou věc ovlivňuje řada faktorů týkajících se v první řadě stavu primárních dokumentů. Při výběru titulů k digitalizaci bylo třeba zvážit následující okolnosti:

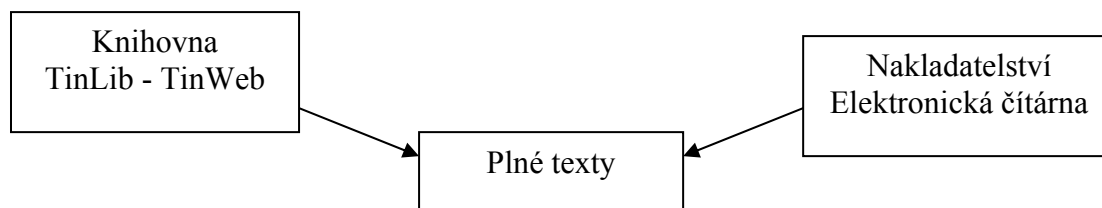
- skutečnou fyzickou dostupnost primárních dokumentů (např. dočasné stěhování a nemožnost dohledat vybrané tituly, neexistence centrálního uchovávání v knihovně)
- dostupnost informací o nich (otázka míry a stavu zpracovanosti a pravidel popisu)
- časové pokrytí (zde se jednalo o retrospektivní výběr)
- kvalitu a míru reprezentativnosti a poměr zastoupení fakult, oborů, kateder
- dostupnost a stav primárních dokumentů z hlediska možností digitalizace tj. podobu primárního dokumentu z hlediska jeho formální úpravy (absence důležitých identifikačních údajů)
- a z hlediska fyzické podoby (tj. např. strojopis, tisk z jehličkové nebo laserové tiskárny, disketa apod.)

Počítačové centrum zajistilo rozšíření diskové kapacity stávajícího distribučního serveru tak, aby na něj bylo možné umístit nové rozsáhlejší soubory a náležitě je zálohovat. Vlastní digitalizace (včetně případných redakčních úprav) probíhala v nakladatelství. Technické vybavení zde bylo dokončováno o dva počítače, skener a digitální fotoaparát. Nakladatelství provedlo analýzu vybraných dokumentů z hlediska jejich fyzického stavu a určilo způsob digitalizace jednotlivých prací (skenování, fotografování, přepis). Každá digitalizovaná práce byla doplněna o anotaci, která byla spolu s názvem přeložena do angličtiny. Následoval převod do prezentačního formátu *.pdf nebo vytváření fotogalerií. Hotové soubory byly umístěny na distribuční server.

Přístup k plným textům je možné zajistit několika způsoby. Lze uvažovat o:

- vybudování přístupu z knihovního katalogu
- vytvoření dalšího vyhledávacího a třídícího systém přímo na webu
- kombinovat obě předchozí hlediska

Na AMU byla preferována cesta vzájemného propojení všech stávajících prvků informačního systému a nevytváření dalšího nástroje, s nímž by se uživatel musel seznamovat. V praxi to znamená možnost přístupu ze dvou stran: jednak z knihovního katalogu a jeho webové nadstavby, a nebo přímo z webové stránky školy ze sekce Elektronické čítárny, kterou provozuje nakladatelství.

Zvolené řešení přepokládá dva možné způsoby chování uživatelů:

1. Uživatel je zvyklý navštěvovat elektronickou čítárnu, kde jsou v příslušném oddíle (členěno podle fakult a typu prací) práce řazeny abecedně podle autorů. Připojeny jsou anotace v češtině, obsah práce a anotace v angličtině a linky, vedoucí k bibliografickému záznamu přímo do knihovního katalogu a k plnému textu.
2. Uživatel potřebuje vyhledávat a proto použije knihovní katalog, v němž najde zároveň také odkazy na plné texty. Do knihovního katalogu byly proto doplněny příslušné chybějící záznamy, do stávajících doplněny anotace, anglické ekvivalenty tj. odkazové záznamy (název, obsah a anotace) a URL na příslušné plné texty, případně jejich přílohy.

S autory kvalifikačních prací byly uzavřeny individuální licenční smlouvy (forma byla konzultována s právníky), v nichž je vyjádřen souhlas s rozsahem zveřejnění práce. U textů, kde nebyl získán souhlas autora zpřístupnit jeho práci i mimo AMU, je technicky zablokovan přístup na server a umožněn pouze z počítačů s adresami AMU. Pro zabezpečení před nežádoucí manipulací s texty je používán formát pdf, který sice umožňuje čtení, eventuálně tisk dokumentů, je však již obtížnější dokument získat jako dále použitelný (zneužitelný) text.

Přínos tohoto projektu je srovnatelný s výhodami prvního. Řešení tohoto úkolu však přineslo ještě další pozitivní momenty na úrovni školy:

- Digitalizace přináší možnost vidět stav kvalifikačních prací v celkovém pohledu, nejen izolovaně z pozice jedné katedry nebo oboru.
- Za velmi užitečný efekt je třeba považovat snahu školy po vypracování a „uzákonění“ závazného předpisu pro formu kvalifikačních prací, pro vytvoření mechanismů jejich „fungování“ v rámci školy. Tento předpis by měl postihovat nejen požadovanou jednotnou formální úpravu papírové verze práce a průvodních náležitostí, ale také formát elektronické podoby a dále pravidla pro uchovávání a zpřístupňování tak, aby v budoucnu mohly být kvalifikační práce bez velkých problémů a dodatečných úprav zpřístupňovány v počítačové síti.

Ukázky dosavadní práce na zpřístupňování kvalifikačních prací AMU si lze prohlédnout na adrese http://www.amu.cz/?r_id=171. K plným textům je také možné se dostat přes www stránku Knihovny AMU na adrese <http://www.amu.cz/library/index.htm> - na hlavní stránce jsou umístěny linky pro vstup do katalogů fakultních knihoven.

Závěry

Projekty digitalizování knihovních fondů patří k současným podporovaným trendům. Problémy, s nimiž je třeba se vyrovnat při řešení podobných projektů, lze shrnout takto⁸:

- 1) Stanovit kritéria pro výběr titulů pro digitalizaci
- 2) Vytipovat vhodné dokumenty z hlediska obsahového i formálního
- 3) Pořídit potřebné technické vybavení
- 4) Zajistit prvotní přepisy, rekonstrukci a převod do distribučních počítačových formátů
- 5) Provést potřebné úpravy v elektronickém knihovním katalogu

---

⁸ Obecně o problematice zpřístupňování plných textů pojednává také přednesený a publikovaný příspěvek viz HOROVÁ, Iva, CHVÁLA, Radim. Digitalizace kvalifikačních prací. In: RAMAJZLOVÁ, Barbora (sest.). Automatizace knihovnických procesů – 9. : sborník z 9. ročníku semináře : Liberec, 15. -16. květen 2003. Praha : ČVUT, 2003. s. 80-87. ISBN 80-0102-738-4.

- 6) Zajistit propojení digitalizovaných souborů s katalogem knihovny
- 7) Vyřešit graficky a logicky otázku přístupnosti digitalizovaných dokumentů a provázanost s katalogem knihovny
- 8) Ošetřit autorská práva
- 9) Řešit návaznost na širší kontext (metadata, vyhledatelnost v Internetu atd.)

Z tohoto prostého výčtu je zřejmé, že na splnění úkolu vlastní síly knihovny s velkou pravděpodobností nebudou stačit. Převod klasických fondů do digitalizované podoby a zejména jejich následné efektivní zpřístupnění je do značné míry otázkou technickou a je zapotřebí za tímto účelem získat spolupracovníky, mající na starosti správu a provoz počítačových sítí a informačního systému dané instituce. Další rovinu spolupráce s institucemi mimo knihovnu vyžaduje řešení otázky autorských práv, zejména v souvislosti se zpřístupňováním záznamů v počítačových sítích. Míra schopnosti a ochoty ke vzájemnému dialogu a schopnost tvůrčí spolupráce se přímo promítne do celkového výsledku.

Oba projekty⁹ je třeba považovat za pilotní: jejich cílem bylo především vybudovat potřebné technologické řetězce, stanovit a ověřit metody a vhodné postupy. V rámci jednorozčinných grantů a přidělených finančních prostředků nebylo pochopitelně možné zpřístupnit všechny dokumenty, které připadají v úvahu. Dotace však pomohly zmapovat konkrétní situaci a tyto procesy nastartovat.

Popsané projekty tedy byly na AMU prvním krokem, mapujícím danou problematiku. Navazovat na něj v budoucnu musí především otázka řešení archivace ve „velkém“ a dále řešení popisu digitalizovaných dokumentů na úrovni metadatových prvků, které by umožnilo jejich širší přístupnost v Internetu.

Význam pilotních projektů na „lokální“ úrovni

Digitalizace dokumentů a jejich zpřístupňování patří k jedním z hlavních úkolů současného knihovnictví (vedle budování souborných katalogů, sdílené katalogizace, vytváření jednotných portálových pracovních prostředí, společných projektů pokrývajících různá teritoria, instituce a resorty v rámci států, zapojení do celosvětového dění atd.).

Při plnění všech těchto úkolů je jedním z hlavních prostředků efektivní kooperace, která však, aby mohla fungovat, musí být založena na dodržování pravidel a standardů, na používání stejných metodologických postupů a na aplikaci technických standardů.

Digitalizace dokumentů a jejich zpřístupňování nemůže stát stranou těchto tendencí: také zde je třeba vytvořit závazná pravidla tak, aby výsledky této nikoliv jednoduché činnosti byly všestranně využitelné, dokumenty snadno vyhledatelné, bezpečně archivované atd.

Začínat však na „zelené louce“ cestou shora, to znamená očekávat iniciativu, masivní podporu a financování od ministerstva, nebo jiné instituce např. mateřské VŠ, nebo dokonce čekat až na dobu vytvoření velkého celonárodního projektu (což je složité, pracné, vyžaduje institucionální zastřešení atd.) nemusí být jediným a nejlepším řešením.

---

⁹ V letošním roce byl získán další grant, který je pokračováním prvního projektu, tj. pokračuje se v digitalizaci zvukových záznamů. Měl by nyní zahrnovat i soubor záznamů s mluveným slovem pro potřeby výuky divadelní fakulty.

Lokální projekty, pokud jejich autoři dokáží následně zobecnit a publikovat své zkušenosti, mohou významně přispět ke zmapování celé dané oblasti, k ujasnění problémů, které s touto činností souvisejí a s nimiž bude třeba se vypořádat na vyšších úrovních (celonárodní, nadnárodní). Začínat projekty na lokální úrovni nemusí být v rozporu s požadavkem kooperace a koordinace úsilí. Naopak - zkušenosti získané právě formou lokálních pilotních projektů lze pak využít při tvorbě velkých projektů. Je však třeba nezavřít si cestu definitivními závěry, tj. nevytvářet složitá proprietární řešení či speciální lokální systémy, databáze apod., eventuálně neinvestovat do takových řešení zbytečně velké prostředky, sledovat vývoj a být průběžně ochoten přistoupit ke standardním řešením, pokud se taková objeví.

Popsané dva projekty ukazují, že se nám tento přístup osvědčil.

Obecně lze tuto situaci přirovnat k období při zahajování automatizace, budování elektronických katalogů knihoven a implementaci nových standardů: také jsem začínali s provizorními aplikacemi a s vědomím, že budeme v budoucnu konvertovat, nečekali jsme na ukončení vývoje knihovnických standardů, ale po jejich nastolení jsme je akceptovali, obohaceni o zkušenosti.

Prakticky všechny etapy procesu automatizace knihovny jsme do určité míry řešili „na zelené louce“:

- scenování a zpřístupnění lístkových katalogů: v ČR není stanoven žádný závazný předpis nebo doporučení, jak to udělat, jsou zde provozovány různé formy a aplikace
- elektronické katalogy: když jsem začínali s popisem speciálních typů dokumentů, nebyla dopracována metodika a pravidla na národní úrovni, na trhu tehdy nebyl integrovaný knihovnický systém, který by je opravdu „uměl“
- v oblasti digitalizace primárních dokumentů také není žádný systém, do něž se lze jednoduše připojit, navíc je nutno se porovnat s autorskými právy

Přitom však lze říci, že právě během těchto - vlastně lokálních - projektů si knihovna na pochodu vydobyla poměrně prestižní postavení jak vůči odborné knihovnické komunitě, tak vůči uživatelům tj. škole. Ze zaostalé knihovny se stalo moderně vybavené informační pracoviště, poskytující služby na úrovni doby a pracující soudobými metodami a se soudobými technologiemi. Nečekali jsme na hotová řešení, protože by to znamenalo zvyšovat své zpoždění za obecným velmi rychlým vývojem. Hledali jsme cesty, jak řešit problémy hned, vlastními silami, jak nezůstat stranou a nebýt „Popelkou“. Znamenalo to mnohdy velká úsilí i rizika, protože specifické fondy naší umělecké školy a informační potřeby uživatelů vyžadovaly mnohdy širší řešení, než jiná pracoviště např. s klasickými textovými fondy. Abychom vůbec mohli začít, vyvinuli jsme vlastní aplikace, začínali jsem s nepřívětivým SW, provozovali jsme několik systémů současně, což kladlo větší nároky na správu. Avšak vždy jsem si byli vědomi, že tato stadia jsou přechodná, že naším cílem jsou systémy a řešení, která budou moci být integrální součástí „vyšších“ celků.

Od počátku jsme si uvědomovali, že budeme muset svá data upravovat, konvertovat a doplňovat, že je budeme muset přizpůsobovat mezitím se vyvíjejícím standardům a pravidlům a dohodám na národní úrovni¹⁰, že budeme muset své postupy a metody práce

---

¹⁰ např. Rada pro katalogizační politiku, Pracovní skupiny pro popis dokumentů pracující při Národní knihovně v Praze

korigovat a přizpůsobovat tak, aby byly v souladu s obecnými trendy a požadavky. Věděli jsme, že jinak bychom se odsoudili do role čekajících outsiderů. Stejně tak bychom se však zcela jistě do takové pozice dostali v případě, kdybychom čekali až na dobu „hotových velkých“ projektů a doporučení, které nám nalinkují cestu. A co víc: nezjistili bychom, jaké skutečné problémy a v jaké míře nás očekávají. Nejinak je tomu v současné době: jsme připraveni a otevřeni dotvářet a přizpůsobovat svá řešení tak, aby obstála v národním i nadnárodním kontextu.
